

УДК 339.9330.3

Л.О. Кібальник,
канд. екон. наук, доцент, докторант,
Інститут міжнародних відносин Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ СУЧАСНОГО ГЕОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ. Визначено перелік факторів, що впливають на розвиток геоeкономiки. Виокремлено групи рушійних сил: економічні, техніко-технологічні, політичні, інституційні, соціальні. Обґрунтовано важливе значення соціально-економічних чинників та показано їх вплив на геоeкономiчний розвиток.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: геоeкономiка, геоeкономiчний розвиток, фактори розвитку, транснаціональні корпорації, геофінанси, соціально-економічні чинники.

АННОТАЦИЯ. Определен перечень факторов, влияющих на развитие геoeкономии. Выделены следующие группы движущих сил, а именно: экономические, технико-технологические, политические, институциональные, социальные. Обосновано важное значение социально-экономических факторов и показано их влияние на геoeкономическое развитие.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: геoeкономика, геoeкономическое развитие, факторы развития, транснациональные корпорации, геофинансы, социально-экономические факторы.

ANNOTATION. The list of the factors that influence the development of geo-economics is determined. Such groups of driving forces as economic, technical, technological, political, institutional and social are singled out. The importance of socio-economic factors is proved and their impact on the geo-economic development is shown.

KEYWORDS: geo-economics, geo-economic development, factors of development, transnational corporations, geo-finance and socio-economic factors.

Постановка проблеми. Геоeкономiка початку ХХІ ст. відрізняється від попередніх етапів розвитку структурою, змістом трансформацій і пріоритетністю окремих факторів, що їх викликають. Геоeкономiчний розвиток як процес якісних змін, що відбуваються у структурі геоeкономiки, її об'єктах, суб'єктах і зв'язках між ними передбачає появу нових суспільних форм, інновацій, а також трансформацію внутрішніх і зовнішніх зв'язків між цими об'єктами. Особливого значення сьогодні набуває необхідність визначення та ґрунтового аналізу чинників, що можуть сприяти подальшому розвитку геоeкономiки та слугувати основою вибору суверенними державами ефективної геоeкономiчної та геополітичної стратегії.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Окремі проблеми розвитку геоeкономiки досліджували вчені: В. Дергачев, К. Жан, М. Згуровський, Е. Кочетов, Е. Лутвак, О. Неклесса, Ю. Пахомов, П. Савона, А. Філіпенко, Ю. Яковець та ін. [1—8]. Що ж стосується рушійних сил розвитку геоeкономiки, то їх чіткого визначення та класифікації на сьогодні в науковій літературі не існує. Більшість учених досліджуючи перспективи геоeкономiки, в першу чергу, звертаються до вивчення факторів, що впливають на розвиток міжнародних економічних відно-

син, світового господарства, інтеграції та глобалізації. Взаємозв'язок і взаємозалежність зазначених процесів і геоекономічного розвитку є очевидним, водночас вважаємо за необхідне виокремити та класифікувати ті фактори, що впливають на сучасний розвиток геоекономіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі існують синонімічні поняття: фактори, чинники, імпульси тощо, котрі характеризують рушійні сили будь-якого процесу або явища, визначають їх характер і впливають на результат. Узагальнюючи та адаптуючи ці визначення до аналізу геоекономічного розвитку, пропонуємо під факторами (імпульсами) розуміти певну дію, явище або процес, що спричиняє або, навіть, спонукає до якісних чи кількісних змін геоекономіку в цілому, її суб'єктів і відносини, що складаються в процесі виробництва світового продукту, розподілу світових ресурсів та доходу в певному напрямі. Для полегшення дослідження надалі будемо вживати терміни: фактори, чинники та імпульси як однопорядкові.

Дуже часто різні фактори діють в одному напрямі, підсилюючи вплив один одного. Саме так відбувається і розвиток геоекономіки: під впливом дії комплексу чинників. Оскільки процеси розвитку геоекономіки, світового господарства, міжнародних економічних відносин, інтеграції та глобалізації дуже тісно пов'язані, то і більшість факторів, що впливають на їх розвиток збігаються. Зокрема — це науково-технічний прогрес, поглиблення міжнародного поділу праці, інтернаціоналізація виробництва, транснаціоналізація в усіх сферах (виробничій, обмінній, фінансовій тощо).

Грунтуючись на тому, що геоекономічний розвиток передбачає зміни у взаємозв'язках між суб'єктами в процесі виробництва матеріальних благ і послуг, розподілу світових ресурсів і доходу, вважаємо за необхідне виокремити певні групи факторів, котрі його спричиняють або прискорюють. А саме:

— економічні (розширення географії та взаємодії у сфері міжнародної торгівлі, руху капіталу, глобальне переплетення фінансових ринків, зростання потужності транснаціональних корпорацій, інтенсифікація міжнародної спеціалізації виробництва і кооперації, формування у межах світового господарства інтернаціоналізованих відтворювальних ядер, глобалізація світового економічного простору);

— техніко-технологічні (розгортання інформаційної та комунікаційно-технологічної революції, удосконалення на цій основі засобів зв'язку та транспорту);

— політичні (здійснення постінтернаціональної, поліцентричної світової політики транснаціональними суб'єктами, наскільки можливо це в контексті інтересів ТНК, делегування державами своїх національних інтересів транснаціоналізованим структурам, за умов, що вони мають таке бажання, відкриття кордонів і послаблення інструментів державного контролю, формування нової зовнішньоекономічної парадигми — концепції національної безпеки, збереження суверенітету шляхом об'єднання з іншими країнами в сфері управління економікою);

— інституціональні (розвиток впливових міжнародних інтеграційних угруповань, наростання ознак регіоналізації в результаті впровадження низки регіонально-субрегіональних проектів та ініціатив);

— соціальні (зростання ролі нових суб'єктів, вимоги дотримання прав людини, принципів демократії, хоча кращі успіхи економічного розвитку зараз по-

казують країни з неповною демократією, поширення та зміцнення колективних і, навіть, індивідуальних дій на ринках, зокрема фінансових, глобальна бідність, руйнування навколишнього середовища, багатогранні потоки культури, що охопили весь світ індустрії, проблеми транскультурних конфліктів на місцях, етнічна складова).

Зауважимо, що визначальними факторами гео економічного розвитку є економічні, які зумовлюють дію політичних, інституційних, технологічних, соціальних та ін. В сучасних умовах, на думку А. Філіпенка, пріоритетними стають технологічні та інформаційні, їх економічні та цивілізаційно-релігійні складові [9, с. 274]. Враховуючи специфіку гео економічного розвитку та особливу роль у цих процесах різноманітних суб'єктів, вважаємо особливо актуальним їх соціо-економічне забарвлення. Спробуємо проаналізувати вплив основних з них на гео економічний розвиток.

До найвпливовіших економічних факторів слід віднести динамічні в рамках світової економіки процеси концентрації та централізації капіталу, транснаціоналізації господарського життя — зростання і розвитку великих транснаціональних компаній і фінансових груп. Усе це обумовлюється поглибленням міжнародної спеціалізації виробництва і кооперації та розширенням сфер взаємодії у міжнародній торгівлі, руху капіталу тощо.

Процеси створення міжнародних, переважно транснаціональних, корпорацій відбуваються у сфері виробництва, торгівлі, банківській та ін. Сьогодні понад 65 % світової торгівлі припадає на близько 65 тис. глобально організованих ТНК, які, у свою чергу, мають близько 666 тис. зарубіжних філій [10]. Близько 60 000 транснаціональних корпорацій мають у власності 710 000 закордонних дочірніх підрозділів. Підвищення ефективності діяльності найбільших ТНК відбивають показники розвитку світової економіки, зокрема обсягів прямих іноземних інвестицій, доходів від них, транскордонних злиттів і поглинань, тощо (табл. 1).

Таблиця 1

**ПОКАЗНИКИ СВІТОВОГО ОБСЯГУ ПІІ,
МІЖНАРОДНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ДІЯЛЬНОСТІ ТНК, 1990—2010 РР.***

Показники	Щорічні темпи зростання, %							
	1991— 1995	1996— 2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Залучені прямі іноземні інвестиції	22,1	39,4	32,4	50,1	35,4	-14,2	-37,1	4,9
Вкладені прямі іноземні інвестиції	16,5	35,6	-5,4	58,9	53,7	-13,5	-42,9	13,1
Дохід від залучених ПІІ	35,3	13,3	32,8	23,3	21,9	-0,9	-15,5	6,6
Дохід від вкладених ПІІ	20,2	10,3	28,4	18,4	18,5	1,7	-14,8	6,3
Транскордонні злиття та поглинання	15,7	62,9	91,9	38,1	62,1	-34,7	-64,7	35,7
Обсяги продажів у закордонних підрозділах	8,8	8,1	5,4	18,9	23,6	-4,6	-5,7	9,1
Валове виробництво закордонних підрозділів	6,8	6,9	12,9	21,6	20,1	-4,4	-5,7	8,3
Сукупні активи закордонних підрозділів	13,7	18,9	20,5	23,9	20,8	-5	7,5	6,3
Експорт закордонних підрозділів	8,6	3,6	13,8	15	16,3	15,4	-22,2	18,6
Зайнятість на закордонних підрозділах, тис. осіб	5,5	9,7	8,5	11,4	25,4	-3,7	1,1	2,3

* Складено автором за джерелами [11; 12]

Не менш важливу роль відіграють ТНК, враховуючи формування у світовому економічному просторі інтернаціоналізованих відтворювальних ядер, які мають характер надтериторіальних. Об'єднуючи інтернаціоналізовані ресурси, вони переміщуються над кордонами різних держав і материків. Унаслідок цього відбувається специфічний поділ функцій між суб'єктами гео економічного простору. На думку О. Михайленка, держави в такій ситуації виконують роль країн-систем і частково або повністю включаються в різні інтернаціоналізовані відтворювальні цикли своїми ресурсами, тоді як головним двигуном гео економічних взаємодій є ТНК [13]. Оскільки вони необтяжені фізичними територіями, то і відіграють роль основних організаторів блукаючих гео економічних анклавів, направляючи в єдиний відтворювальний цикл комплексні інтернаціоналізовані ресурси.

В останні десятиліття у розвитку гео економіки постійно зростає значення стандартизації та усунення технічних бар'єрів у виробництві та торгівлі. Взаємозалежність інтеграційних процесів, міжнародного поділу праці, ролі глобальних (транснаціональних) компаній і діяльності інтернаціоналізованих відтворювальних ядер впливають на більш вільне переміщення ресурсів і доходів між суб'єктами гео економіки. Розподіл світового доходу відбувається на економічних кордонах, так званих «стиках» різних світових відтворювальних форм, тим самим міжнародний поділ праці перетворюється на міжфірмовий [3].

Глобалізована фінансова система, а саме геофінанси, є ще одним потужним фактором, що трансформує гео економічні зв'язки. Сучасна світова криза засвідчила неспроможність теорії та практики щодо відновлення макроекономічної рівноваги в умовах, коли фінансові шоки набули глобальних масштабів, та їх стало неможливо реально передбачити. Необхідним стає пошук нових інструментів і функцій фінансових посередників в умовах мультиплікації глобальних фінансових шоків, кризових спотворень у механізмах ціноутворення на ринках активів і розподілу капіталу, а також впливу фінансових шоків на національні фінансові системи.

Геофінансова система сприяє концентрації інвестиційних ресурсів та нагромадженню доданої вартості, в першу чергу, у тих регіонах і секторах світового господарства, які характеризуються інноваційністю. Як наслідок, виникає можливість накопичення ще більших обсягів доходів у руках власників цих ресурсів або перерозподілу світового доходу на їх користь. Основними суб'єктами цього процесу стають саме міжнародні фінансові установи.

Віртуальний характер сучасної фінансової системи створює можливість використання світового доходу як джерела накопичення коштів з метою кредитування на світовому рівні. Це створює високі загрози для національних економік, оскільки такий характер ведення фінансових питань не дає можливості реально оцінити обсяги надходжень до державних бюджетів і можливості їх використання на національні потреби. Особливо це стосується вирішення проблем із зовнішньою заборгованістю, значну частину якої становлять віртуальні компоненти [3]. На нашу думку, вирішити цю проблему кардинально, тобто усунути «віртуальну» складову з міжнародних фінансів у сучасних умовах неможливо. По-перше, для цього потрібна воля всіх суб'єктів гео економічного простору, у чому на сьогоднішній день не зацікавлені міжнародні фінансові інститути. По-друге, це може викликати нову хвилю світової кризи, дефолтів окремих країн і соціальних конфліктів.

Не слід забувати, що, врешті-решт, будь-який процес породжується і направляється людьми. Це означає, що наведені фактори діють за допомогою індивідів і соціальних груп, що переслідують при цьому певні інтереси і використовують певні технології задля їх досягнення. Зауважимо, що зміни у структурі суб'єктів геоекономічного простору є одними з визначальних імпульсів розвитку. Сьогодні до їх складу варто включати не лише держави, а й міжнародні та регіональні організації, багатонаціональні корпорації та, навіть окремих особистостей.

Водночас з виникненням нових суб'єктів геоекономіки відбувається руйнація традиційної класової системи країн з ринковою економікою. Донедавна вона складалась з великих і дрібних підприємців, найманих робітників і, до певної міри, інертного і соціально захищеного середнього класу. В останнє десятиліття поширюється думка про виникнення нової еліти міжнародного рівня, що безпосередньо здійснює та обслуговує процеси глобалізації (фінансисти, менеджери світового рівня як традиційної, так і «нovoї» економіки, юристи, науковці та інші фахівці — так звана транснаціональна інтелектуальна еліта). Це сприяє накопиченню і загостренню соціальних протиріч, навіть у найпередовіших економіках світу; породжує додаткові ризики для соціально-економічного розвитку всіх груп країн; поповнює світову економіку новими жертвами і скорочує можливості виходу з бідності.

Диференціація, що пов'язана з отриманням доходів, відбувається не лише між «старими» та «новими» суб'єктами геоекономіки, а й між групами країн у геоекономічному просторі. Причому відповідне розшарування держав на бідних і багатих з кожним роком поглиблюється. У межах постійно зростаючих обсягів світового доходу (середній показник ВВП на душу населення у світі в цілому у 2010 р. порівняно з 1970 р. збільшився у 1,8 разу) його частка, що припадає на душу населення у країнах з низьким або нижче середнього рівнем доходів, зростає набагато нижчими темпами, ніж у високорозвинутих країнах. Наприклад, у групі країн членів ОЕСР цей показник за останні сорок років зріс у 3,7 разу, у розвинутих країн — не членів ОЕСР — у 2,2 разу, у країн із середнім рівнем доходу — у 2 рази, а у слаборозвинутих лише в 1,4 разу. Розрив за цим показником між країнами з високим рівнем доходу та країнами з низьким збільшився з 49 разів у 1970 р. до 79 разів у 2010 р. [14].

Очевидно, що це не може не впливати на подальший розвиток геоекономіки. За всіма економічними законами світовий дохід повинен розподілятися між учасниками світогосподарської діяльності відповідно до ступеня їх участі у цих процесах. Водночас значна частка національних економік залишається осторонь такого розподілу, а основними власниками доходів залишаються економічно розвинені країни або міжнародні фінансові інститути. Отже, пошук дієвих засобів формування та розподілу створеної вартості, переміщення міжнаціонального доходу в національні межі є одним з основних завдань зовнішньоекономічної політики держав як суб'єктів геоекономіки.

У контексті аналізу соціальних імпульсів розвитку геоекономіки слід окремо зупинитися на етнічних факторах. В сучасних умовах останні все більше набувають глобального характеру. Це проявляється в посиленні загальних тенденцій динаміки етнополітичних утворень. Як наслідок, сучасна етнонаціональна структура більшості країн і регіонів світу знаходиться в стані постійної зміни і

трансформації. Наприкінці ХХ ст. — початку ХХІ ст. загострюються не лише міжетнічні суперечності всередині окремих країн, а фактично активізуються геополітичні конфлікти цивілізаційного, регіонального та глобального масштабу. Саме з цього часу міжцивілізаційні, глобальні етнічні суперечності все частіше перетворюються у геоетнополітичні конфлікти, що пояснюється посиленням суб'єктивізму та ігноруванням об'єктивного впливу етногеографічних факторів. Роль останніх у процесі розвитку геоekonomіки підтверджується тим, що міжетнічні конфлікти є боротьбою за контроль над певними етносами, їх територією та ресурсами, а, отже, зумовлюються, врешті-решт, економічними мотивами. Водночас переслідуються і такі цілі: вплив на формування і розвиток глобальних і регіональних процесів, нарощування військово-політичного потенціалу, посилення соціально-економічної могутності і контролю у сфері міжнародних економічних відносин, розповсюдження різних морально-етичних та етнокультурних цінностей серед представників інших цивілізацій і т. д.

У сучасних умовах зростає прагнення багатьох етносів отримати політичний суверенітет, а вже надалі інтегруватися в структуру світового господарства на правах самостійної держави. В результаті, на розвиток геоekonomіки особливо впливають процеси відокремлення та регіоналізації. Як наслідок, посилюються міжетнічні протиріччя на регіональному рівні. Загостренню цих суперечностей також сприяють: демографічний вибух, енергетична криза, забруднення навколишнього середовища та інші глобальні проблеми людства, що і надає цим процесам характеру рушійних сил геоekonomічного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в сучасних умовах розвиток геоekonomіки стимулюють імпульси, що спонукають відносини в її межах змінюватися як кількісно, так і якісно у певному напрямі. До них варто відносити економічні, техніко-технологічні, політичні, інституційні та соціальні. Складність зв'язків у геоekonomічному просторі і множинність факторів впливу на його розвиток змушують певним чином систематизувати ці імпульси та абстрагуватися від другорядних, але теж важливих для неї. Особливе значення у переформатуванні сучасного геоekonomічного простору та його розвитку відіграють глобалізація всіх сфер, а особливо фінансової, зростання потужності транснаціональних корпорацій, поглиблення міжнародного поділу праці, формування у межах світового господарства інтернаціоналізованих відтворювальних ядер, виникнення нових суб'єктів геоekonomічних зв'язків, загострення етнічних і соціальних конфліктів.

Особливістю сучасного етапу розвитку геоekonomіки є те, що хоча основними залишаються економічні чинники розвитку, але водночас зростає значення техніко-технологічних і соціальних. В умовах зміни глобальної парадигми розвитку врахування впливу соціально-економічних факторів на розвиток геоekonomіки може сприяти вибору ефективної геоekonomічної та геополітичної стратегії суверенними державами.

Література

1. *Дергачев В. А.* Геоэкономический словарь-справочник. — Одесса: Ипрээи нану, 2004. — 177 с.
2. *Жан К., Савона П. и др.* Геоэкономика. Господство экономического пространства. — М., 1997. — 207 с.

3. Геоелекономічні сценарії розвитку і Україна : монографія / [М.З. Згуровський, Ю. М. Пахомов, А. С. Філіпенко, В. Г. Андрійчук, І. К. Бистряков, В.С. Будкін та ін.]. — К. : Видавничий Центр «Академія», 2010. — 323 с.
4. Кочетов Э. Г. Геоэкономика. Освоение мирового экономического пространства: Учебник для вузов. — М. : Норма, 2006. — 528 с.
5. Luttwak E. From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict: Grammar of Commerce // The National Interest. —1990. — No. 20.
6. Неклесса А. Рах економісана: геоекономіческая система мироустройства // Экономическая наука современной России. — №1 (5). — 1999. — С. 71—83.
7. Філіпенко А. С. Методологія геоекономічного розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.soskin.info/ea/2007/5-6/200705.html>
8. Яковец Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века / Ю. В. Яковец. — М. : Экономика, 2011. — 382 с.
9. Філіпенко А. Особливості дослідження глобальних трансформацій // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. — К. : НАУ, 2012. — №1. — С. 273—276.
10. Білорус О. Політекономія глобалізму. Новий однополюсний корпоративно-конкурентний глобалізм як цивілізаційна формація постіндустріальної ери // Антологія творчих досягнень. — К. : ІСЕМВ НАН України, 2004. — Вип. 1. — С. 84-98.
11. World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development, UNCTAD [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf
12. World Investment Report 2011: Non-equity modes of international production and development, UNCTAD [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2011-Full-en.pdf>
13. Михайленко В. Геоэкономический атлас мира. Воплощение [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://viperson.ru/wind.php? ID=629827>
14. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/all>
15. Колин К. К. Глобализация и культура. // Вестник Библиотечной Ассоциации Евразии. — 2004. — №1. — С. 12—15.

Статтю подано до редакції 23.10.2012 р.

УДК 339.94:330.34

В.І. Кокоріна, старший викладач
кафедри маркетингу та міжнародної економіки,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОРМ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО СУПЕРНИЦТВА

АНОТАЦІЯ. У статті виявлено основні трансформації мотивів міжнародного бізнесу в умовах інформаційного глобалізму. Визначено основні інноваційні форми розвитку міжнародного бізнесу в умовах глобального інноваційного суперництва. Автором розкрито процес реалізації та трансформації бізнес-процесу форм міжнародного бізнесу в умовах інноваційно-інформаційного глобалізму. Обґрунтовані конкурентні переваги інноваційних форм міжнародного бізнесу в умовах інформаційного глобалізму.